

DISSERTATIO
INAUGURALIS MEDICA
DE OFFICIO
LACTATIONIS

QUAM
AUCTORITATE ET CONSENSU

MAGNIFICI DOMINI
PRAESIDIS AC DIRECTORIS, SPECTABILIS
DOMINI DECANI, CLARISSIMORUM
DD. PROFESSORUM

PRO
DOCTORIS MEDICINAE LAUREA

RITE OBTINENDA
IN ALMA AC CELEBERRIMA REGIA SCIENT.
UNIV. HUNG. PUBLICAE DISQUISITIONI

SUBSTERNIT

ALEXIUS HORVÁTH

TÁLLYA COTTUS ZEMPLÉN.

In Theses adnexas disputabitur in Palatio Universitatis majori
die Junii 1833.

PESTINI,

TYPIS JOSEPHI BEIMEL.

ORVOSI ÉRTEKEZÉS
A'
SZOPTATÁS'
KÖTELESSÉGÉRŐL

MELLYET

A'

TEKINTETES ORVOSI KAR ENGEDELMÉVEL
A' PESTI MAGYAR KIRÁLYI EGYETEMBEN

AZ ORVOS DOCTORI KOSZORÚ
MEGNYERÉSÉRE

KÉSZÍTETT

HORVÁTH ELEK

TÁLLYA' ZEMPLÉN VÁRMEGYÉBŰL.

A' tételek' vitatása az Egyetem nagyobb Palotájában tartatik
Junius 1833.

PESTEN.

ESZTERGAMI K. BEIMEL JÓSEF BETŰIVEL.

Sanquine quidem, dum adhuc in utero gestamur, ali nos constat: ex sanguine vero lac gignitur, exiguam in mamillis mutationem adepto. Quare, qui Matris lacte aluntur pueri, ii non solum consveto, verum etiam maxime proprio utuntur alimento.

Galenus de tuenda sanitate
Lib. I. Cap. 7.

MÉLTÓSÁGOS KERESZTSZEGHI
GRÓF CSÁKY JÁNOS

ELMARADOTT
ÖZVEGYÉNEK, SZÜLETETT

JEKELFALUSI TÉREZ
ASSZONY

Ő NAGYSÁGÁNAK

mély tisztelettel.

Méltóságos Grófné!

Hazánk' köz javát célzó érdemei Méltóságát. Fő-Rendű Asszonyaink között legnagyobb fényben ragyogtatják, és NEVÉN számtalan ügyefogyottak Jótévőjükre, nyomorodtak Gyám-Anyokra, sőt Orvoslójokra emlékeznek vissza. Elősmérem, sokkal nagyobb Méltóságának a' Haza oltárára nyújtott áldozatja; mintsem én azt fölfedezhetném, de Méltóságával született Nagy Lelküsége is halgatásra int. — A' Hála érzelme Méltóságának már bő jutalom.

Fogadja tehát Méltósága, mint Orvostudo-
mányunk Kedvellője, és szép sikerrel gyakor-
lója, szokott kegyelmével zsenge munkámat;
mint leg forróbb hálámat

mély tiszteletem' jeleül.

Szerző.

Előszó.

Az Országok boldogsága, és bátorságos léte kül-erőszakokra nézve, egyedül csak az egészséges nép számában teljesítetik; egészsége pedig kinek kinek csak úgy lesz, és marad allandó, ha azt egészséges szülőktől vevén a' természet által kijelelt táplálmány czélerányos mértékével mindenkor ápolni, és az ártalmas külbefolyások ellen védni soha meg nem szűnik. Maga a' természet mint édes Anya úgy rendelte az ember eledelét, hogy nem csak az Égaljának (clima) különségére sokféle lenne; de egyszersmind mindeniknek sajátját nyujtaná; hü kebellet táplálja ő az embert, és törvényeit meg tartván a' Teremtő által meghatározott élete leg hosszabb végeig minden zavar nélkül elvezeti, hogy akkorra ismét, mint engedelmes fiát, mehébe fogadja; de igazságos Anya is ő: mert a' tőle elpártolásért, az ember életének hamarább eltűnte mint ostora marad rajta. Így gondoskodik a'

természet a' csecsemő korra is, eredetéhez illő táplál-
mányát Anyja emlőibe rejtve minden Anyát annak tel-
jesítésére olly szorosán lekötelez, hogy e' kötelesség'
méltatlan letapodása az Anya egészségét végveszé-
lyel, az ártatlan csecsemőt kipotolhatatlan kára
miatt kora halállal pusztítani hatalmas; melyet
bővebben megmutatni értekezésem fő célja ugyan:
mind az által a' kivételeket megjegyezni, azok-
ban a' szülőket a' Dajka választására figyelmetessé
tenni, vagy czélerányos száraz táplálásra vezérteni el
nem mulasztám; valamint a' két módon történt neve-
lés' hiányait tiszta tapasztalásból összeszedve, ezek
miatt is a' szülőket kötelességükre serkenteni ügye-
keztem. Iparjai gyenge tehetségemnek nem a' hír ne-
vét szomjubozzák; de a' vissza élések ki irtására törek-
szenek; ha pedig a' várakozásnak meg nem felelnek,
biráld azokat kegyesen.

Irtam Szent Jakabon

Majus 20. 1833.

1 §.

Az ember már fogantatásakor veszi szülőtől jövőn-
dő mind belső életének tulajdon módját, és mértéket;
mind életműves kifejlődésének állapotjait; kétséget
nem ösmérő igazság tehát az, hogy a' szülők egyszers-
mind boldog, vagy boldogtalan sorsának alkotói is:
mért „jó gyermek születik jó Anya véreből“ ezekről
azért rövideden értekezni czélomhoz vezető köte-
lesség.“

2 §.

Az egészséges emberi nemzet szaporodására leg-
fogyanatosb intézet a' törvényes házasság, de csak úgy:
hogy ha férfi, és nő személyek tiszta egymáshoz von-
zó szeretetből kelnek össze; boldog czélok pedig csak
akkor reménylhető, ha egymást érdeklő kötelességök-
nek pontosan megfelelnek, mellyre ismét csak az
egészség, és mind általános, mind főtételes korok
öszeillése teheti őket alkalmatosá. A' nemzésre leg-
jobb az Élet délkora. Nálunk közönségesen a' férfi 22,
a' leány 18 esztendősnél lévén törvényes házasságra lép-
hetnek. A' gyenge, és az elaggott kornak tiltva legyen.
Ritka esetek' kivételében 40 évű nőnek 60 évű férj,
50 esztendősnél lévén férfinak 28 esztendősnél nő engedtesen.

3 §.

A' nemzést, mint titkot, a' természet magának meg-
tartá. Számtalan ugyan e felől az orvosi vélemény, de en-
nek tökéletes megfajtására mind eddig elégtelen; bi-

zonyos még is az, hogy a' magzat fogantatásától fogva egész önkénytes, és munkás életéig az Anya testében; rendesen, és természetesen pedig méhében tartzkodván vele egy testet képel (format), anyai nedvekkel táplálódik, egyedül teng életet visel; ezen viszonyoknál fogva ha bár nemzójök jó elemeiből származ is: mind az által ha az Anya terhes állapotjában komorító keserveinek, vagy lelki szenvedelmének feletébb hódol; ugy nem különben más hibák által saját egészségét fonyasztani nem irtozik, az egészséges magzat' nemzésére szánt ügyekezeti sikertelen marad.

Első Szakasz.

Az Anyai táplálás.

4 §.

Kilencz hónapot számítván a' gyümölcsös közösködéstől, a' magzat olly tökélyre lépfel, hogy az már saját életének utobbi kifejlését csak az Anya testén kívül e nagy világban érheti el, melly miatt tőle megválni kényszeritetik, sőt ön maga is ügyekszik; de tökéletlen még, különös eledelre, és ápolásra annál nagyobb szüksége van; mennél többet szomoruan tapasztaljuk, hogy a' csecsemő körül elkövetett legkisebb gondatlanság is elég ötet a' betegség' zajló özönébe meríteni; melly miatt bimbojából feshő élete a' halál hideg karjai közt mohon elhervad.

Rendes Bánás Módja.

Fördő.

5 §.

A' szülés után rendesen kódökzsínora két ujnyi szélességre le kötettik, és elmetszetetik; rövid üdő mulva kellemetes melegségű fürdőben, mellynek hévmér-

téke a' méh' üregével egyezzen, a' Bába által fejét, és vállát feljebb tartván szivacsal (spongia) némelly hozzá tapadott mocskoktól megtisztítatik. A' hév nagyobb, vagy kisebb mértéke egyaránt ártalmas: amaz izgató; emez a' bőredényeit öszve huzván a' vért belrészekre torlani kényszeríti; a' miért sokszor gutaütés, vagy görcsös halál támad. Leg alkalmasb pedig a' fürdésre a' természetes tiszta viz. Tej, tojás 's több egyebek hozzá vegyítése, mintha ez által egykoron bőre feherébb lenne, csupa tévelygés.

Ruházat.

6 §.

A' füröztés után illendően öltöztessen fel a' kisdéd; de kezei és lábai, varott, vagy szőtt ruhákkal le ne bilincseltesse, mint valami gonosztévőé, sem pedig majd ezer színű pántlikákkal bokrozott erős fejkötővel gyenge ajka egybe ne szoríttasson, illy majmokhoz illő ruhában látni az ártatlant sirásra vont arczal, nevetséget szül, és az Anya értetlensége elarulása mellett több bajokat okoz. A' szoros pólázás által nehezedik a' légvétel, bomlik a' vérkeringés, a' hajtó (flexores) izmok előbb ki fejlődnek, és a' test görbeségét eszközlik; mivel pedig többnyire az illy szoros ruhába rámozott kisdédek sirással adják tudtára édes Anyjok kegyetlenségét, ez által ismét a' belrészek (viscera) helyekből lefelé nyomtatván a' lágyék gyűrön vagy a' Pupárt szalagánál elő esnek és sérést okoznak. De miért is szeded oh Anya! gyermeked' szabadságát olly rövid porázra? Ki kötözte le ötöt méhében illy mesterségesen? Nem volt é ott szabad?. Ovjad inkább ötöt a' hideg ellen egy hosszabb szabásu hátulról felhasított inggel, mellyben keze könnyen mozoghasson, de hasát, és több testrészeit ne szorítsa. A' fejére, annak idomához, nagyságához, ugy nem különben a' levegő hevéhez alkalmas fejkötőt, de minden szorítás nélkül, tégy fel, és soha meg ne szenvedd, hogy porczogós koponyája durva

Bába kéz által gömbölyűre nyomattasson: mert ez elkövetett hibának, nehéz nyavalyás, kabult élő emberek szomorú tanúi. A' has bepótlázása nem szükséges: mert a' ködökszinor mértékletes kicsiny lévén, hamar leszárad, a' hosszú akadályoztatja a' légvételt, és az emésztést. Az al részek alá egy póla tétessen, melly mindig tisztán tartasson.

E l e d e l e .

7 §.

Az Asszony életműsége (organismus) ugy van a' természettől alkotva, hogy az önmaga, ámbar tökéletlent, nemzén, mellyre mutat a' havi tisztulás, mint annyi színes terhesség, és csak gyümölcsös közösködés következtében léphet fel munkássága egész tökélyre; de ezen elveknél alapult ember eredetének további kifejlését az Asszonytest legsül annak vére eszközli. A' vér alkotó, és éltető, erő, mozgó, sőt majd minden életművek, csak átváltozva különböznek a' vértől: így változik át ez tejjre is, melly formában a' terheség utolsó hónapjában már a' méhben többen tapasztalták; így Van Swieten hihetőnek tartja, hogy a' terheség utolsó hónapjában a' tej a' magzat, és a' méh felé tódul. Nortwyk az irhaburok (Chorion) felületének egyik helyén egy kevés vastag fehéres nedvet talált előntve, melly a' tejfelhez hasonló volt. Astruc számtalan átizzadott (a' méhen) tejcseperekre emlékeztett. Winslow: tejesatornákat állít a' méhben lenni.

8 §.

De mivel ezek nem szembetűnők, azért tehát elégtelenek is? Tekintsék ezek a' test alkotását visgabb szemekkel, ön tapasztalások elég fényt fog nekik nyújtani, mellynél átláthatják, hogy annak minden részei saját étellel bírnak, inódjok szerint a' kül tárgyakat felveszik, mivelnek, és vissza mivelnek: így a' szem a' világot, a' fül a' hangot, a' méh

a' magzatot; de e saját életökön kívül az egész testre egy köz életet is élnek, mellynek összeillése teszi az egészséget, szoros egybeköttetéseket, és kölcsönös viszonyaikat. Már az egyézés (consensus) már átszármasztatás által tüntetik elé: így meggyuladván egyik szem lobba ered a' másik is, meg terhelvén gyomrunkat fejünk is fáj. Így tapasztalja a' terhes Asszony is méhe kiterjedésével emlői kifejlését, mellyek azon üdő pontra, midőn a' méh foglalatoságának végfokán áll, már elválasztó műveké lesznek. Miért? hogy a' magzat formálására már felesleg vér' részét átváltozva (tej formában) fel fogván az összeállítás meg ne bontakozzon, melly okon alapszik a' havi tisztulás elmaradása is. Ugyan azon vér, csak színét változva, vagyon tehát az emlőkben, melly annak előtte munkás volt a' méhben; szülés után a' méh nyugszik, az emlők helyette működnek, következésképp a' szoptatás a' terheség folytatása; már pedig a' terhesség alatt csak az Anya vére volt a' magzat alkotó, éltető, és tápláló nedve; ugyan az vagyon most is az emlőkben, és csak színben változva az emlőkön érleli tökéletlen gyömölcsét, ha tehát a' méhben természetes és törvényes eledele volt, hogy lehet az emlőkön törvénytelen? Kérdezzék azok a' természet tudományából magoknak nagy dicséretet arató férfiaktól: micsoda eledel közönségessen véve legjobban táplál, és erősít? hallani fogják, melly a' test alkotásához jobban hasonlít; mi hasonlít pedig a' csecsemő alkotásához az Anya tejénél? Semmi sem. Szoptasd tehát, oh Anya! csecsemődöt: mert természetes, törvényes, és egyedül jó táplálmánya emlőidbe van rejtve.

9 §.

Több századoknak reánk maradt örök leveléből olvassuk, hogy ezen igazságnál fogva minden jó édes Anya mosolyogva nyujtá önként éhségét és szomját elverő eledelét ártatlanjának, mellyért ő legnagyobb tiszteletben tartatott, így Hektor ezen édes Anyaszavára „én adtam gyermeki sirásod meg szüntetésére néked emlőt, emlékezz-meg erről édes fiam.” Achillesre fel dühödvén halálával teljesítő Anyja aka-

ratját: ellenben azon szülőt, ki szépségében fő kincsét kémélve említi csecsemőjének megtagadá, legkeményebben dorgálták. Helmontius ezekről. így érez: a' természet maga rendelte ételül és italul (a' csecsemőnek) anyja emlőibe a' tejet, melly közös az állatokkal, fájdalom! hogy e' mai üdőben olly annyira elóltatott Anyai szívökben a' szeretet, hogy ezen édes kötelességet megvetvén nem fájlalják ön gyönyörködésököt csecsemőjük egészsége vesztével megszerzeni; oh ön szeretet mikor szünik meg pusztítani az emberi nemet! Legyen ebben minden Anyának legbiztosb kaulauza Eldődeink' példája. Szégyen ebben a' többséget nem követni és e' kötelesség felhagyásával lelkiismeretét hemocskolni. Maga a' mindennapi tapasztalás, hány ön szépségében merült Anyát tüntet szeméink elé, ki minden józan intést félrevetvén, mérész hitelenségéért kora halállal adózik; midőn más szülő tisztebetöltésével Lelkismérete csendeségének sérclme nélkül könnyen lábra kél.

A' szoptatás haszna az Anyára nézve.

10 §.

Valamint a' fogantatás után saját munkásságát állapotjaitól kezdve a' méh, csak fokokként jut azon állapotra, mellyben a' Szülés előtt tapasztaljuk, ugy ezután előbbeni helyezete egészsége meg törése nélkül, csak folytonos és üdő haladtával történendő visszafejlésével reménylhető, mellyhez segédül jár a' szoptatás, és a' gyermekági tisztulás. Ha szoptatja tehát az Anya kisedjét, egészsége vissza szerzésére legbiztosb utat választ, — mértékletes ágyi-tisztulása van, — vesztett erejét hamarabb vissza szerzi, — méhe előbb fejjik vissza, a' havi tisztulás pedig későn áll-bo. Az emlők működéseken előbb haladvan, az elválasztás, és kiürítés közt mérték tartatik, felesleg tej azért azokat nem terheli, a' tej mesterséges elosztatása szükségtelen, a' csecs fájdalmak, és a' méh' nyugtalansága nem komoritják; sőt e' tiszt betöltése ember társainál

becsületet, szeretetet gerjeszt, ön maga érzi lelke tisztaságát, azért elméje derült, szíve vidám, teste ép, melly miatt e' kérlelhetetlen halál is később tépi meg élete fonalát.

A' Csecsemőre nézve.

11 §.

A' természet rende ez által fentartatik, melly szerint a' szopás első működése, aztán a' nyelés; és mivel a' szopás beszívás által történik, ez által a' szopó' tüdeje kifejlik, nyáledényei ingereltetnek, meg nyílnak, több nyálat választanak el, melly ismét az emésztés legkivánatosb szere; tudjuk tovább, hogy az első anyai tej inkább savós, mint sűrű, könnyű emésztésű, és feloldozó erővel bír, melly a' gyermek szurokkiürülését hathatosan elősegíti, és így a' csecsemőt orvosolja is. — Rossz szokás tehát az első tejet koros ember, vagy szívó edények által kiüríteni, és ezen szelid orvosságot a' gyógyszerertárból, drágán vásárlott szörpökkel, mellyek a' gyermekszurok hirtelen kihajtása mellet, hasmarást (tormina), makacs hasmenést is okoznak, felcserélui.

A' nem szoptatás következése.

12 §.

Rendes elválasztása a' tejnek, ha az egyenlően ki nem ürítetik, sokra gyülekszik, és számtalan bajokat szül: helybelikép a' tej feleslegre növekedvén szűrő nyílaló fájdalmat okoz; tovább vagy a' kifeszült tej csatornában, vagy a' sejtiszövetben (textus cellulosus) elömlöve megposad, izgat, mellyre gyuladás, evesedés, és az emlők végveszélye támad; vagy a' gyuladás keményedésre tér, és fenébe megyen által-mellynek orvosszere a' kés. Szükszor orvosszerek

által kényszerítve az emlőkből eltűnik ugyan a' tej, de a' honalá, az agyra, a' szemre teszi le magát, melyet a' szem gyógyíthatlan vaksága követ. Némelyeknél a' tej elapasztása tejlázat gerjeszt, mely gyermekági lázzal szövetkezvén, csak a' halál előtt szűnik meg ostromolni az életet. A' méh szoros egybekötését az emlőkkel, sőt az egész testtel, elég nyilvánosá teszik, a' méhüter megsértéséből származni szokott, dugulások, keményedések 's a' t., mellynél fogva az emlőkből kiüzött tej, bő agyi tisztulást, ennek huzamos tartása aszkorságot szül. Az emlők betegségei ismét tartos méhfajdalmat, méhgörcsöt, méhelfajulást 's a' t. vonnak magok után, mellynek hiv követői az örültség (mania), kábulás (sopor), szélhüdség (paralysis), sőt villám módra üő gutaütés. Ezen betegségek fürgetegei dulják keblét azon szülőnek, ki a' szent, és sértethetlen természet törvényét felforgatja, és emlőit csak kellemei ékességére tartja-fen.

A' tej' behatásáról.

13 §.

A' tej átmunkáló erejét már Phavorinus tanítá, ki az Anya, és gyermeke közt való hasonlatosságot, mind lelki mind testikép az Anya tejétől származtatja. Justinus egy szarvas tejjel nevelt embert ezen állatok társaságában az erőkben futkosni látott? A' bölcselkedők Tiberius részegségét, és bujaságát, Caligula kegyetlenségét a' Dajkától következtetik. Helmontius tapasztalta, hogy a' buja, fősvény, tolvaj, haragos Dajkának erkölcstelensége a' gyermekben virágzott. Nem szükség, ugy vélem, a' régi dolgokat e' végre halomra gyűjteni; elég fényt hint ez igazságra a' mindennapi tapasztalás, midőn az izmos csecsemőt ép, és egészséges Anyára mutatni szemléljük; a' gyenge kisdedet sovány egészségű szülője keblén nyöszörögni halljuk. Ez az oka, Istenemmel bizonyítom, mellyen csudakép elmélködünk, hogy a' szemérmes Anya, mind testre mind lelkére olly elfajzott gyermeket

nevel; jól tapasztalta ezt Van Swieten, és azért kötötte az Anyák szívére olly kegyessen, hogy a' szoptatás nem imámos dolog, és hogy e' könyűnek vélt hiba, az emberi nemzet egy harmad részét serkenő korában élni megszünteti.

14 §.

A' terhesség főkép a' szülfájdalmak megszűn-
vén az Anya egészségét, ha még a' szoptatás is kö-
telességévé tétetik, lehetetlen, hogy egészségéből
ki ne vetkezzen, szépsége el ne hervadjon,
és termékenységé ki ne meritessen. Ez alaptalan
okoskodás! mintha a' terhesség súlyos betegség, a'
szülfájdalmak tartos nyavalyák volnának. A' terhesség
nincs ellenére az egészségnek — mellyet a' minden-
napi tapasztalás bebizonyít. A' szülfájdalmak kevés
üdeig tartanak, és a' szülést felváltó nyugalomra meg-
szűnnek, folytatván pedig tovább tisztét több bajokat
(lásd feljebb) magárúl elhárít, és egészsége is viritó
arczokkal hamarabb megjelen. A' termékenység fél-
tése csak a' bűnpalástja: mert ha a' jelenlévőt nem
szereti emlőin ápolni, nem ohajtja a' jövendőt méhébe
fogadni; és az ilyennek a' termékenység nem czélja.
Igaz ugyan, hogy a' szoptatás hátrálja a' termékeny-
séget, de nem csekély haszon nélkül: mert a' gyakori
szülés kora elhalást okoz. Legszebb példáink ebben a'
szegény sorsu Asszonyok, kiktől nem telik a' Dajka
pénzes tartása, és a' kik könnyebbnek tartják emlőjük-
kel csecsemőjüket megkínálni: mintsem az alkalmatlan
éj üdejében más valami eledelt készíteni.

A' szoptatás üdejeről.

15 §.

Mikor szoptattasson meg először a' gyermek? Ezt
Aëtius a' negyedik napra halasztja, melly üdőt a'
kised bévárni nem tud, annál inkább, hogy magzat
korában minden óra perczenteben uj és uj eledelét
vette; jobb ebben Van Swieten tanácsát követni, és

az Anya nyugalma után tüstént meg szoptatni; a' további szoptatást pedig ekkép intézni. Mennél közelebb esik eredetéhez a' csecsemő, annál gyakrabban, de kevesebb, mennél pedig tovább távozik annál kevesebben, de több tejjel tápláltasson. A' sirás nem csalahatatlan jele az éhségnek, mellynek okát sokszor a' tisztátalanságban vagy a' szoros ruhában találjuk fel. Vannak még is a' kisedd éhségének bizonyos jelei u. m. a' rásztájai behorpadtak, ha szája széleit mozgatja, ha a' szájhoz ért ujjat beszívja s a' t. a' szoptatás üdeje itt van. A' megelegedés jele a' csecsbimbó könnyű odahagyása; azért ilyenkor mozdítasson el az emlőkről: mert gyomra megterhelése mellet a' torkosság rossz szokását is magában szívja. A' Lelki indulatok, és szenvedelmek, mellyek sokszor a' szülőt fék nélkül ragadják, megvesztegetik a' tejet, és görcsös halált lövelnek a' kiseddre; azért ilyenkor jobb a' szoptatással felhagyni, és más eledellel táplálni. Javára szolgál tovább a' csecsemőnek az is, ha ebéd, és vacsora után három óra múlva kínáltaik meg az emlővel; ez idő alatt jobb táp (Chylus) készül, jobb teje is lesz. A' szopás után szája mindég tisztán tartasson, ne abban a' váratlan Zsebrek (aphtae) fészkeljenek.

H e l y e z e t e .

16 §.

A' szopás, fekvés, és hordozás alatt mindég változtasson, ne a' bandzsalság lepje meg, vagy a' test egyenetlensége származon. Feje teste törzsökénél mindég feljebb rendeltessen. A' földirányos helyezet, nehezíti a' nyelést, belapul a' has, a' gyomor és a' belek nem szabadok, szenved azért az emésztés is; ehez járul még az a' baj is, hogy ilyen helyzetben (a' fekvés alatt) nagyobb mértékben válik el a' nyál, mellyet a' kisedd vagy szüntelen lenyel, és gyomrát terheli, vagy a' szájj üregében meggyűlvén fuladást is okozhat. Ápolja hol egyik karján, hol a' másikon szeretettel, de ezt soha testéhez való szorításal kino tüntesse: mert sokszor gyonge testét koldus

formára nyomhatja (csak a' majmok szokták nagy szeretetből megfojtani kölykelket). Azon balitéletnek, hogy a' szoptatás alatt való beszélgetés ártatlanjokban szelet gerjeszt, helyet ne engedjen, a' gyakori nagyobb test mozgást még is elkerülni szükség, ne ez által szoposa a' csecsbimbót elvesztvén haragra gerjedjen.

A' t i s z t a s á g r ó l.

17 §.

A' test tisztán tartását legjobban eszközli a' fürdés, fürössze azért napjában eleinte kétszer lágy meleg vízben; később a' hév' mértékével alább szálva, hogy üdövel a' viszontagsághoz szokjon, minden héten kétszer. A' kövér gyermekeknél hasznos az izüléseket, hogy ki ne pálljanak, keményítő porral, vagy Farkastopp maggal (semen Lycopodii) be hinteni. Ruházatja, mellyhez tartozik az ágya is, a' bélsártól, ugymint a' vizelettől tisztán tartasson. Az ágya könnyen tisztáltható, szalma, vagy ló szőrrel kitömött derekallyból, hasonló vánkusból és vékony gyapból készült teritőből álljon. A' toll nemű ágyi ruhák a' tisztátalanság fenfogása mellet még azon okból is ártalmasok, hogy a' test sulya alatt le lohadván nagyobb meleget gerjesztenek, a' kigözülgést pedig akadályoztatják. Lakhelye több izben szellőztessen és minden lég fertőző szerek háritassanak el. A' be mocskolt pólákat szobájában mosni, szárítani, vagy téglázni ártalmas.

N y u g h e l y e.

18 §.

A' csecsemő élete nagyobb részt tápláló; azért álomra szüksége van. Magzat korában nyughelye a' méh' ürege volt, függőleg volt ő ezzel ösze kötve, és

mozgása az anyáéval történt, mellyhez a' bölcső ringása legjobban hasonlít ugyan; de a' nagyobb rázás a' tej léirészeit elválasztja (példa legyen ebben a' köpülés) innen a' vajás rész hasmenést, a' savó az első utak tisztátalanságát okozza. Az agy nagyobb mozgása pedig kábulást, fejszédülést, hányást, és görcsöt szül. Fanácsosabb azért a' kisdedet, ha hajlandóságát tapasztaljuk az alvásra, valami bátorságos ágyba fektetni, csak hogy azt altatása előtt meg ne melegítsék: mert a' hév mértéke könnyen meg tévedhet, vagy az eltévedt szikra lobra kaphat, és meg sütést, vagy tökéletes megégetést okozhat; ugy nem különben bódító, vagy leles italokkal elaltatni ártalmas, valamint zörgés, ijesztés, vagy fenytés által álmatlanságán erőt venni, álmából a' szopás végett felriasztani, büntetésre méltó szokás.

A' K ü l é r z é k e k r ö l.

19 §.

A' csecsemő volt lakhelye, testének, és minden érzékeinek gyenge alkotása elég *szemfülesé* tehetnék a' szülőket, ne a' külbefolyások megrohanása, bénaságra méltassa szendéredő reményeit, még is olly érzéketlenek: hogy a' hasonló esetek keserű emlékére sem eszmélnek fel. Alig hagyja' el a' csecsemő világtalan lakhelyét, már is az Atyafiak' esztelen vágya az ablak vagy gyertya világra hurczolja őtet, hol jövendő szépségét, szerencsáját huzamos üdeig jósolják; halmozzák még később is hibájokat, midőn mulatásokra fényes házi eszközöket fordítanak, vagy estvéli üdőben gyertya világhoz való értetéssel mulatják; így forgatják ki sokszor látásbéli boldogságokból, mellyet a' fény mérséklete tartott volna fel néki. — A' *Hull-érzet* is csak mértékletes hangot vehet fel ön kára nélkül; rossz szokása tehát Nagyainknak magzatjok megjöttét álgyu durrogással tudtára adni a' világnak. Gyenge az egész test is, hanyatlik ez minden külbefolyások' nagyobb behatásával; így tapasztaljuk ezt

téli időben a' Keresztség feladásakor, midőn porczogos koponyájok jeges vízzel öntöztetik, melly miatt sokszor a' holtak lajstromába is egy alkalommal beiratatják. Lehetne azért e' szentséget otthon, mint az utolsó kenetet feladni, vagy legalább fűtött sekrestyével mérsekelni. Az ezt követő lakomát, ugymint az Anya, és a' csecsemő egészségét százfélékép pazarló társaságot, reményilem minden jó szív szokásából ki törülend.

K i ü r i t é s e k .

20 §.

A' tisztaság' fentartása legjobban eszközli a' kívánatos bőr kigőzölgését, az ártalmas mérsékeltetik azöltözet egyszerűsége által. A' gyermek szurok három első napokban a' szülés után ürül ki, mellyet az Anyai tej legjobban elő mozdit, és ennek csak sikertelen esetében a' makacs székrekedés ellen allövettel élünk.

A z E l v á l a s z t á s .

21 §.

Ezt általánosan meghatározni a' kisedek' egyformátlansága nem engedi. A' gyengébbek több, és legfeljebb az orvos jóváhagyásával más fél esztendeig. *) Az erősebbek köz egyértés szerént, 8, 9 honapig, kivétel esetében legalább 6 honapig szopjanak. A' fogzást (dentitio) közmesgyéül venni lehetetlen; mivel az némellyeknél hamarabb, másoknál később jelenik meg. Legjobb határ ebben, úgy vélem, a' gyermek egészsége,

*) Én Borsod Vgyében a' Cholera alatt négy esztendős gyermeket láttam szopni; ez még a' Mahomed idejénél is több, mert ő csak két esztendeig engedte meg.

és a' csecstől más eledelek közbevetése által lassú elszoktatása. Kormányúl szolgálhat a' szülőknek, ha ötöt eleinte tehén tejjel, később huslévvel, a' szopóra szopástól elszoktatni ügyekszenek, és csak üdőhaladtával merőbb eledelt nyujthatnak néki, mellyet inkább főzzék porhanyosá; mintsem rágassák. Ocsmány és veszedelmes szokás ez: mert a' rágó jobb részét emészti el; Szája tisztátalan lehet; hát ha még vén Anyó a' rágó! kinek minden érzékei megtompultak, és így szája ürege is kihült, hogyan mérsékelheti az ételhevét a' gyenge száj üregéhez? Ez valóban a' száj betegség legfertelmesb forrása. Az étetés után tüstént meg ne kínálja emlőivel kisdédjét: mert a' tej édesebb a' vett ételnél, és azért az elegendőség határán túl kecsegteti az ártatlant, mellyért ő azután több bajokkal bűnhődik. Ha egészséges a' gyermek, és lassan történik a' csecstől való elszoktatás, már 8, 9 hónapban egészen elfelejti azt. Az elválasztás után ismét emlőihez fogadni csak a' gyáva szülő szokta. Siránkozását holmi edeségekkel szüntetni annyit tesz, mint szánt szándékkal egészségét vesztegetni, és azon útalatos szokásra tanítani, hogy üdösebb korában is kívánsága teljesítésére a' nyivogást, mint legjobb sikerű eszközt fordítsa.

22 §.

A' Havi tisztulás csak a' bő vérűeknek lévén tulajdona, sem a' szoptatónak, sem a' szopósnak nem árthat ugyan; de még is, mivel hogy ez nem soká tart, jobb lesz a' szoptatással felhagyni, megszünte után pedig, ha a' gyermek gyenge lenne ismét szoptatni. A' nemző ösztönt az egész szoptatás alatt mérsékelje, vagy függeszsze fel a' gyermek eránt való szeretet.

23 §.

Az eddig előhordott okoknál fogva minden szülő köteleztetik a' szoptatásra; vannak még is olly esetek, mellyekben némellyek ettől felmentetnek, és e következendők: 1-ör Ha az Anya megholt, 2-ör Ha nincs, vagy rosz a' teje. 3-ör Ha szüntelen beteg. 4-er Ha

ragadványos vagy más átszarmazható betegségben szenved. 5-ör Ha tisztje vagy máskörnyülmények azt lehetetlené teszik. Az illy kivételek esetében Dajka vagy száraz táplálás által neveltetik az ujszülött.

Második Szakasz.

A' Dajkai táplálás.

24 §.

E' kötelességbeli hibát ügyekezzen bár, miként a' szülő kipotolni, soha céljához el nem ér. Nyissuk fel csak szemeinket a' mindennapi tapasztalásra; látni fogjuk ebből, hogy a' Dajkaságot csak két ellenkező személyek vállalják fel; ugymint: a' szerencsétlenül megesett személyek, és a' szegényházas szülők; mi ezek között a' Dajkaságra való ösztön? a' szükség. Amaz saját csecsemőjét is utálván, hogyan szeresse a' másét? ez nagyobb szeretettel viseltetvén magáéhoz felfogadott gyermekét csak mostóha szemmel ápolja. Elhalgatom azon erkölcstelenségeket, mellyek a' Dajkától kisdedeinkbe olly mélyen átgyökereznek, hogy későbbi saját nevelésünk mellett is csak elfajzott gyermekekre tarthatunk számot; elég lesz emlitenem azt, hogy ezeknek legkissebb gondjók is nagyobb a' gyermek apolásnál. At adhatja ugyan azért a' szülő pénzén vásárlott emlőnek ártatlanját, de abban Anyai szivet nem éleszthet, és igy reményének csak kora sirját bérel ki.

25 §.

Az Orvosok, kiknek fő kincsek az egészség fenntartása, ennek tenyésztése faradságok' legédesb gyümölcse, e' természetbéli hibából áradó csecsemők nagyobb halandóságát már Comtoir: már falusi Dajkák feszolítása által gátolni ügyekszenek. Fájdalom! mind e' mai napig ezen intézetek' hiányával fáradozások is sikereflen; nem szünnek meg még is e' tárgy hi-

báin a' tiszta tapasztalásból merített tanács adásokkal úgy segíteni, hogy a' szülőket a' Dajka' meg kívánatos tökélyeire ébresztvén, annak szigorubb választására serkentsék. Legjobb, ha ezt az orvos választja, ki tetőtől talpig meg vizsgálván bizonyosá tegye a' szülőket épségéről, és egészségéről; valamint elfogadott kötelessége pontos teljesíthetőségéről, birjon azért e' következőkkel: Életkora legyen 18 — 30 esztendő között, egészsége állandó, erkölce jó, tiszta maga viseletű, a' test részeiben hibátlan, emlője egészséges, teje vegyülete kívánatos, gyermeke, ha él, egészséges, és kora a' szoptatandóéval egyezzen, szeresse a' gyermeket, a' tisztaságot, legyen türelmes, mindenben mértékletes, nem feletébb kimivelt, de a' babonaságig sem buta, a' dajkaságban főképp járatos. Hol találod ezeket fel Anyádon kívül ártatlan csecsemő!

Az egészséges emlő.

26 §.

Nagysága közészerű, szép, rúgós, és egy fél golyóbis formáju; fris fehér és keveset fénylő bőrral fedezett, több tej csátornákkal teljes, mellyek a' csecsbimbónak külső felületin nyilnak meg, és körül belül tizenöt nyílásra osztódnak. A' csecsbimbó piros kiálló. a' tapintásra érzékeny, közészerű. A' nagy akadályoztatja a' nyelést. A' kicsiny hamar kicsúszik. A' csecsbimbó udvara piros, de keveset verhenyés.

A' jó tej.

27 §.

Szinére kékes fehér, ha szembe fecskendeztetik, nem izgat. A' létrészek kívánatos vegyületét (miscela) így szoktuk kémlelni: cseppentünk ferdén (oblique) tartott uj körmünkre, és ha a' cseppentett helyről min-

den nyom nélkül lefút, jele hogy ritka; ha cseppentett helyén meg áll, akkor sűrű. Vagy cseppentsünk egy tele pohar vízben, ennek felületén a' hig tej szét ömölve lebegni fog; a' kövér tej fenékre szál; mind a' két esetben pedig ha a' gyermek korához nem illő, ártani szokott: a' ritka keveset táplál, a' sűrű gyomrát terheli — Így kémlélhetjük ki a' titkolt szülés üdejét is.

A Dajka kötelessége.

28 §.

Szoptassa, és szoktassa a' csecsemőt mindenre valamint az Anya (l. fejebb); bánjon a' gyermekkel kegyessen, tisztálja szorgalmatosan; fő gondja a' rend, és a' tisztaság legyen, felfogadott gyermeke egészségére úgy mint magáéra mindenkor felvigyázzon, betegségét azonnal szüleinek megjelentse, valamint a' magaét se titkolja el; teje hiányát holmi durva étkekkel ki ne potolja, hanem ilyenkor inkább szárazon táplálja. Legyen tisztében vig, de még is serény, tekintse bérbe fogadott gyermekét mint sajátját; — buzdítsa őtet mindenkor az a' meg tisztelés, hogy ő más gyermeke' nevelésére is méltó, és mutassa meg a' később világnak, hogy felvált kötelességéért soha arczája meg nem pirúl, mellyért nevelt gyermeke őtet valahára jobban megjutalmazza.

29 §.

A' szoptatás befejezése után mind az Anyák, mind a' Dajkák emlőjükből a' tejet, petrezselyem vagy higany (kéneső) nyakokba való kötözéssel kiveszteni iparkodnak, mellyek valamint hiába valók, úgy tudatlanságot és babonát árulnak el. Tejök elosztására legjobb szer a' mértékletes életrend.

Harmadik Szakasz.

A' Száraz táplálás.

(Vizi koszt, Wasserzucht.)

30 §.

Mi sok kívántatik meg egy Dajkától, hogy általa czélunkhoz eljuthassunk, feljebb említém, mely tulajdonokkal felruházott személyre találni ritka szerencse, vagy talán egész lehetetlenség; azért ügyekzetünk a' szülők nem csekély pénzek kifecsérlése mellett is csonkul; mely okoknál fogva: de tekintvén azt is, hogy ez' a' szegényebb szülőkre nem is alkalmazható, az orvosok érdemekkel teljes fáradozások után, olly modot találtak fel, mely bár az Anya szoptatásával fel nem ér ugyan: de a' Dajka a' nevelést haszonnal felül haladja, és ezt nevezzük száraz táplálásnak.

31 §.

A' száraz táplálás a' természet utánozása, mely által a' csecsemő minden ember tej nélkül, tehén vagy más állat tejjével készült eledellel tápláltatik, és neveltetik, — állapotik e' következőkön: — Az első napon savós eledele így készítetik: vegyél egy tojás sárgáját, keverd ezt egy itczényi tiszta fris tehén tejjel, aztán forrald mind addig meg savójától turoja el nem vál, mely ha sok üdővel történe, adj hozzá egy néhány csep eczetet, és kívánságod azonnal eléred. ezután tiszta fehér vászonyba felfogván turoját, le szürt savóját kevés cukorral edesítsd meg, és azzal a' mint éhezik lágy melegen étesd (a' gyenge gyomor jobban használja a' kosbor vékony főzetjét): Negyedik nap két rész vízzel Kőmény, Ánis, farkkóró, Ziliz fület egy negyed rész tejjel; több vagy kevesebb izben, a' mint a' környülmények megkívannyák, adjad. *Nyolcz, Kilencz nap* mulva már sűrűbb eledelt nyujthatsz neki u. m. finom porrá tört pirított Zsemléből, vagy két-

szer sültből pépet. *Több hetek* mulva húslét, és így merőbb eledelket is, azon megjegyzéssel, hogy mindig friss, és lágy melegen tápláld, a' tej mindig egy tehenről fejetessen. Két vagy háromfélét napjában soha ne adjál neki.

32 §.

A' folyó hig eledelre használható a' szoptató üveg, mellynek egyik végén tiszta vászonyba takart szivacs van. Ide tartoznak a' szopókák, és a' kiss hajó forma üvegek; de mivel töredékenyebb és a' száj' megsértését okozák, részerént tisztátalanul tartatnak, melly miatt görcsös halál is következhet, a' czélnak meg nem felelnek; tanácsosabb azért a' csont kanállalvaló étetés, vagy a' kerék száju üveg. A' közönséges szopókák, mellyek egy tiszta vászonyba foglalt szivacsból állanak, a' szükségesetiben használhatók ugyan: csak sokaig a' szájban ne felejtessenek, és mindenkor tisztán alkalmaztassanak: máskép a' szivacsba hátramaradott nedv meg posad és a' száj ki pattogzását okozza, melly bajhoz, ha soká a' szájban hagyatik, nyál vesztés is kapcsolódik, melly ismét az emésztés kárára szolgál.

33 §.

A' száraz táplálásban az Anya a' csecsemő nevelője, Anyai szív gondoskodik felőle, egészségének leghebbebb öre ő, betegségében fáradhatatlan Dajkája: de még is mennyi kétségek, akadályok, veszélyek közt neveli azt; és ha mind ezeken át viva, a' lehetetlenségben is áttörve hős Anya módra tisztét teljesíti, soha azt neki meg nem szerzi, a' mit tőle a' természet, vagy ön maga igazságtalanul megtagadott.

34 §.

Édes szülők! ime orvosi értekezésem már végre talált, és Anyai kötelességtetek véletek megősmértetni legszentebb czélom volt, hogy kisdéd tehetségem szeréért, az erántszivetekben hamvadozni látszó szikráját felélesszem; azért ha a' barátságos intést iélre

nem veszíték; ne tagadjátok meg életerejüket mejjektől venni azoknak, kiket már látok, élő emberek, sőt Anyai kötelességekre kérnek is, ha őket láthatatlanul méhetekben olly édesen ápoljátok; ne homályosítsátok el kimivelt századunk fényét: mivel mentségekre még a' babonás világból sem teremthettek vissza példát; sőt a' leg kegyetlenebb állatok is szoptatják kölykeiket, és azt szeretettel ápolják; mutassátok meg inkább, hogy ti is saját emléttökkel nevelendő ép és egészséges magzatokkal a' Haza boldogságát meg szerezni leg szebb kötelességnek ösmeritek. Én ha egy eltévedett Anyát kötelességére birhattam, már is sok ember élete, és egészsége lön iparjainu bő jutalma.

